JÁN STEINHÜBEL (BRATISLAVA)

**Pavol Hudáček, *Castrum Salis. Severné
pohraničie Uhorska okolo roku 1000*,
Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2016, ss. 478**

Kniha Pavla Hudáčka, ktorá vznikla v *Historickom ústave Slovenskej akadémie vied*, má predslov, zoznam skratiek, šesť kapitol, záver, anglické zhrnutie, mapovú prílohu, zoznam prameňov a literatúry a register.

Predslov (s. XI – XIII) nás oboznamuje so zámerom autora vystopovať počiatky a nasledujúce dejiny hradu Salis a s ním aj historického regiónu Šariša, v ktorom sa tento hrad nachádzal. Zároveň upriamuje pozornosť na celé severné pohraničie Uhorska, uprostred ktorého sa Šariš rozkladal.

V 1. kapitole s názvom „Hrady z 9. – 10. storočia a Castrum Salis“ (s. 1–64) je autorom riešená otázka včasnostredovekého osídlenia územia Šariša. V texte sú prezentované archeologické poznatky siahajúce od praveku až do 10. storočia v spojení s hmlistými a veľmi nepriamymi písomnými správami, ktoré sa dotýkajú tejto doby. Následne autor venuje pozornosť kniežatstvu Salanovi, o ktorom písal uhorský Anonymus. Salan bol totožný s veľkomoravským kniežaťom Svätoplukom. Anonymus zmenil meno Svätopluka na Salana podľa hradu Szalánkemén (dnes Stari Slankamen) na sútoku Tisy a Dunaja, blízko ktorého stál Titel, na ktorom mal Salan podľa Anonyma sídliť.

V centre pozornosti je otázka, či hrad Salis stál už v dobe veľkomoravskej. Autor sa zaujíma o sídelnú kontinuitu Slovanov po príchode Maďarov a napokon rieši vzťah hradu Salis k poľskému Przemyslu, a to vzhľadom na ich polohu na solnej ceste v 10. storočí. Autor sa podrobne zaoberá polohou Várhegy, južne od Solivaru, kde hrad Salis pravdepodobne stál. Všimá si nielen skromné poznatky, ktoré archeológovia priniesli o polohe Várhegy, ale aj o blízkyh hradoch Obišovce (Stráža)

a Šarišské Sokolovce (Hradová hura), o výšinnej osade vo Finticiach a o Hradisku pri Terni, ktoré sú datované do 9.–10. storočia. Hrad v Šarišských Sokolovciach má stopy požiaru (spálená hlina), mohol zhorieť súčasne s hradom v Spišských Tomášovciach/Smižanoch pri útoku Svätopluka I. Hrady Obišovce a Šarišské Sokolovce zanikli v 10. alebo 11. storočí.

Hrad Salis vďaka svojej polohe uprostred Prešovskej kotliny mal úlohu centra. Mohol byť centrom pohraničného regiónu, ku ktorému patrili hrad Obišovce na juhu a Šarišské Sokolovce na severe. Už v dobe veľkomoravskej sa cez toto pohranicie vozila soľ zo Sedmohradska na poľské územie. Hrad Salis kontroloval cestu údolím Hornádu a Torysy cez Zborovský alebo Duklianský priesmyk (*Porta Poloniae*) do Malopoľska na Krakov. Salis bol buď už veľkomoravským hradom, alebo vznikol až v 10. storočí, keď zobrať na seba úlohu hradov Obišovce a Sokolovce, ktoré práve preto v tomto čase zanikli.

2. kapitola „Gesta Hungarorum, Anonymus a Uhorsko-poľská kronika” (s. 65–104) je venovaná naračným prameňom. Hrad Salis spomína Anonymus a Uhorsko-poľská kronika, iní kronikári nie. Podľa *Annales sancti Crucis* Boleslav po násilnej smrti krakovského biskupa Stanislava v roku 1079 utiekol z Poľska do Uhorska a zomrel v kláštore v uhorskom pohraničí. V skutočnosti však to nebol kláštor, ale hrad, autor análov zrejme zamenil *castrum* na *claustrum*. Boleslav II. mohol sídliť na hrade (*castrum*) v uhorskom pohraničí, tak ako to spomína jedna verzia *Annales sancti Crucis* zvaná Kodex Sochaczewski (ostatné zachovania týchto análov majú *claustrum*.) Boleslav odišiel do hradu Salis (*in castrum Salis*), kde sa zabával pri poľovačkách, ako to spomína Uhorsko-poľská kronika. Poľské knieža Boleslav II. bol v rovnakej situácii ako Břetislav, syn českého kniežata a kráľa Vratislava II. (1085–1086–1092). Břetislav sa musel pred otcom uchýliť do Uhorska a uhorský kráľ Ladislav I. ho usadil pri Bánove v komitáte Trenčín. Břetislav tam usídlil svoju dvojtisícovú družinu a sám sa zdržiaval na Ladislavovom kráľovskom dvore.

V 3. kapitole „Boleslav Chrabrý a Castrum Salis” (s. 105–152) sa autor podrobne zaoberá úlohou hradu Salis na prelome 10. a 11. storočia a rieši vzťah poľského kniežata Boleslava Chrabrého voči Uhorsku, Nitriansku a k samotnému hradu Salis. Podrobne nás zoznamuje s doterajšou rozsiahlou historiografiou o Boleslavovi Chrabrom, zameriava sa na jeho vzťah k Nitriansku a detailne analyzuje správu Uhorsko-poľskej kroniky o hrade Salis, o uhorsko-poľských hraniciach, ktoré boli zároveň hranicami Nitrianska. Zaujíma ho vzťah Boleslava Chrabrého a nitrianskeho kniežata Ladislava Lysého a napokon vzťah Prokuja, ktorého uhorský kráľ Štefan I. vyhnal zo Sedmohradska a ktorý vstúpil do služieb Boleslava Chrabrého, k hradu

Salis. Podľa Györgya Györffyho k poľsko-uhorskému konfliktu mohlo dôjsť len v súvislosti s vyhnáním Prokuja pred rokom 1018 z hradu na uhorsko-poľských hraniciach. Autor obhajuje názor, že Boleslav Chrabrý obsadil Nitriansko v roku 1003. Saský kronikár Thietmar spomína Prokujov hrad ako *quandam urbem*. Nič bližšie teda o ňom nevedel, tak ako ani o ostatných uhorských hradoch. Autor sa priklonil k názoru, že týmto hradom nebol Salis, ale Bratislava.

V 4. kapitole „Castrum Salis a Anonymus” (s. 153–208) sa autor podrobne a kriticky zaoberá Anonymovými správami o hradoch horného Potisia: Užhorod (Uh), Boržava, Zemplín, Boršod/Borsod, Tarcál, Serenč/Szerencs a Sárospatak (Patak, Ketelpataka). Zaujíma ho aj kláštor Százd a župan (*comes*) Peter, ktorých spomína listina asi z roku 1067, a jágerské biskupstvo, ktorému celé toto územie cirkevne podliehalo, tiež Krásna nad Hornádom a vzťah hradov Salis a Boršod/Borsod. Autor dospel k názoru, že „hrad Zemplín sa nachádzal na pravej strane Bodrogu, preto už nepatril do Užského komitátu. Bol pravdepodobne súčasťou susedného komitátu Boršod” a s ním do Boršodského komitátu patrilo aj „územie na ľavej strane Bodrogu popri Zemplínskych vrchoch”. Ďalej tvrdí, že „kráľovský dvorec a kaplnka v Pataku/Sárospataku”, ktoré ležali na tomto území, boli kráľovským majetkom, ktorý „nachádzal sa na území Boršodského a neskôr Zemplínskeho komitátu”. Anonymus pri písaní svojho diela mohol mať v rukách spomínanú donačnú listinu pre kláštor Százd, ktorú župan Peter vydal okolo roku 1067, a v ktorej sa spomínajú najstaršie abovské majetky, ktorých časť župan Peter daroval kláštoru. Kráľovské majetky dokladá aj listina majetkov a práv jágerského biskupstva z roku 1261/1271, ktoré získalo od Štefana I. a Ladislava I. Pôvodnú listinu mohol vydať Štefan I. v roku 1009. V listine z roku 1261 sa určite upravili názvy komitátov podľa aktuálnej situácie. Hrad Salis strážil severný okraj komitátu Boršod, ktorému autor venuje značnú pozornosť. Spojil informácie Uhorsko-poľskej kroniky a uhorského Anonyma a dostal územný rozsah a hranice veľkého Boršodského komitátu.

5. kapitola „Uhorské pohraničie, obchod, soľ a cesty v 11.–12. storočí” (s. 209–316) nás oboznamuje s kráľovskými pohraničnými lesmi v Karpatoch, s krajinskými bránami, zásekmi a s pohraničnými hradmi. Zaoberá sa cestami, trhmi a obchodom, predovšetkým obchodom so soľou. Autor prichádza k významnému záveru, že hrad Salis v 11.–13. storočí nechránil solné žriedla, ktoré vyvierali v jeho okolí, ale bol jediným kráľovským solným skladom v uhorsko-poľsko-ruskom pohraničí, na ktorom sa skladovala sedmohradská soľ. Salis, ktorý mal výhodnú polohu na sútoku Torysy a Sekčova, kontroloval cestu cez Karpaty. Severne od hradu Salis sa cesta rozdvjovala. Jedna viedla do krajinskej brány medzi Pečovskou Novou Vsou

a Červenickou a druhá do krajinskej brány medzi Demjatou a Raslavicami. Vznikli tam kráľovské mýtnice, usadili sa strážcovia hraníc a v podhradiah komitátnych hradov, pri kráľovských dvorcoch a v dôležitých kráľovských dedinách vznikli kráľovské trhy (*fora*). Je veľmi pravdepodobné, že hlavná cesta do Poľska a na Rus, ktorá viedla údolím Hornádu a Torysy, šla práve cez hrad Salis.

V Uhorsku bolo niekoľko solných hradov. Sol', ktorá sa plavila zo Sedmohradska po riekach Maroš a Tisa, sa skladovala na hradoch Szalánkémén (Stari Slankamen), Titel a pravdepodobne aj Alpár. Obchod so soľou upravovala Zlatá bula z roku 1222. Sol' sa nemala skladovať vo vnútrozemí kráľovstva, s výnimkou hradov Szalancs a Segedín/Szeged, ale len v pohraničí. Listina pre domošký kláštor z roku 1138 spomína dopravu soli *ad forum Sumbuth*. Tento *Sumbuth* môže byť Ostrihom, spomínaný v anonymnej legende o utrpení svätého Vojtecha ako *Sobottin*, teda sobotný trh. Hlavné solné sklady Arpádovcov boli na hradoch Szalancs, Segedín/Szeged (a možno aj v Szolnoku) a na sedmohradských hradoch Torda, Doboka a Dés. Sol' sa skladovala aj na pohraničných hradoch Bratislava, Mošon/Moson a Šopron/Sopron. Keďže hrad Salis tiež ležal v pohraničí a získal svoje meno podľa soli, je veľmi pravdepodobné, že sedmohradská sol' sa vyvážala do Poľska a na Rus práve cez tento hrad. Solný sklad bol aj na *Castrum Ferreum* (Kismárton, Eisenstadt) v Šopronskom komitáte. Ďalší *Castrum Ferreum* (Vasvár, Eisenburg, Železný hrad) bol centrom pohraničného Železnohradského komitátu. Oba pohraničné železné hrady nemali nič s ťažbou železnej rudy, ale boli skladmi železa v uhorsko-nemeckom pohraničí. Pohraničným skladom bol aj *Castrum Salis*, ktorý má podobné meno ako *Castrum Ferreum*, skladovali v ňom sedmohradsnú sol'. Dialľková cesta, ktorá z Uhorska smerovala do Poľska a na Rus, na ktorú dohliadal hrad Salis, sa v 13. storočí spomína ako *magna via* a *via regis*.

V 6. kapitole s názvom „Severné pohraničie Uhorska a *Castrum Salis*” (s. 317–380) sa autor sústreďuje na samotný Šariš, vzťah hradov Salis a Šariš, na krajinské brány, záseky a strážcov v Šariši. Autor hľadá územie hradu Salis, pričom vychádza z údajov o kráľovskom majetku Sóvár/Solivar z 13. storočia. Ladislav IV. daroval Jurajovi, synovi Šimona, Sóvár/Solivar a Sópatak/Sol', ktoré ležali na ľavom brehu Sekčova, spolu s veľkým lesom, ktorý siahal až k Topli. Sekčov bol zrejme západnou hranicou a Topľa východnou hranicou kráľovského majetku, spomínaného v roku 1261 ako *districtus predii nostri de Souuar*. Na severe ho ohraničoval potok Redník (dnes Medziansky potok) a potoky Ladianka a Šebastovka, na západe rieky Sekčov a Torysa. Južná hranica začínala na sútoku Torysy a Bohdanovského potoka a tiahla sa cez Slanské vrchy medzi dedinami Čizatice a Kecerovce k Topli. Autor prijíma

názor Branislava Varsika, že hrad Salis zanikol pravdepodobne v roku 1242 v dôsledku tatárskeho vpádu. Dediny, ktoré patrili k hradu Salis, získal hrad Solivar/Sóvár.

V závere (s. 381–392) autor zdôrazňuje, že hrad Salis, ktorý bol významným skladom soli, nikdy nebol centrom veľkého územia, ako nimi boli komitátne hrady. Salis sa skôr podobal hradom Locsmánd alebo Kapuvár v západnom pohraničí Uhorska, prípadne považským hradom Šintava, Hlohovec, Bana alebo Beckov. Výstižné je porovnanie so Železným hradom (*Castrum Ferreum*) v západnom pohraničí Uhorska, ktorý bol tiež významným skladom, nie však soli ale uhorského železa. Knihu dopĺňa anglické zhrnutie (s. 393–405), mapová príloha (s. 406–408), rozsiahly a vyčerpávajúci zoznam prameňov a literatúry (s. 409–460) a register (s. 461–477).

Monografia Pavla Hudáčka poskytuje vynikajúci pohľad na málo spomínaný hrad Salis a na celé severné uhorské pohraničie vo včasnom stredoveku, kde tento hrad hral významnú úlohu predovšetkým ako sklad uhorskej soli, určenej na vývoz. Dôkladná argumentácia a podrobný výklad svedčí nielen o autorovej širokej znalosti prameňov a literatúry, ale aj o jeho schopnosti riešiť zložité otázky podrobne a detailne ako na mikroregionálnej a úzko špecifickej úrovni, tak aj v širokých (celouhorských a stredoeurópskych) súvislostiach a výstižných analógiách. Autorove podrobné analýzy a výsledná syntéza s jasne formulovanými výsledkami a novými poznatkami rozširuje poznanie stredovekých slovenských a uhorských dejín s presahom do širšieho stredoeurópskeho priestoru. Kniha Pavla Hudáčka osloví historikov rôzneho zamerania i širšiu vzdelanú a kultúrnu verejnosť na Slovensku a v blízkom i vzdialenejšom zahraničí.

mgr. Ján Steinhübel, CSc.
P. O. Box 198
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
jan.steinhubel@savba.sk